

ДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІДЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО ІНТЕГРАЛЬНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ МІЖВОЄННОЇ ДОБИ

Повсякденне життя українців 2-ї Речіпосполитої у 30-ті рр. ХХ ст. визначалося потужною соціальною рефлексією українського суспільства на події у радянській Україні. Передумови цієї ситуації були закладені попереднім десятиліттям польського панування у Західній Україні. Політика II Речіпосполитої щодо «східних кресів» у 20-х рр. була досить неоднозначною, що зумовлювалося як неоднорідністю суспільно-політичного та економічного розвитку набутих територій, так і протиборством в польській еліті двох геополітичних концепцій щодо місця і ролі Польщі у Центральній та Східній Європі.

Більшість істориків, аналізуючи історико-культурний, етнографічний та економічний розвиток західноукраїнських земель, виокремлюють в їх складі дві групи: східну частину колишньої австрійської провінції Галичина та «північні регіони» (Західна Волинь, Полісся, Південне Підляшшя та Холмщина), які до 1914 р. входили до Російської імперії¹.

Львівський історик Я. Грицак взагалі вважає, що Західну Україну не можна розглядати як стале історико-географічне поняття. Це скоріш антитеза для визначення територій, які до 1939 р. не були у складі Росії та СРСР. Адже в результаті повоєнного врегулювання територія так званої Західної України була значно розширена, порівняно з тією, яка входила до складу Габсбургської імперії. До Галичини приєдналася Волинь, Полісся і Холмщина, що раніше входили до Російської імперії. Саме ці західноукраїнські землі увійшли до складу Польщі. Решта колишніх габсбургських західноукраїнських володінь, як-то: Бессарабія, Буковина та Закарпаття увійшли до складу Румунії та Чехо-Словаччини².

Ці дві групи українських земель відрізнялися за рівнем політичного, економічного і культурного розвою. Так, Галичина, на території якої в 1918 р. постала ЗУНР, відповідно до міжнародного права аж до 1923 р. формально не вважалася частиною Польщі. Як слушно зауважує П. Магочій, «Східна Галичина й упродовж усього міжвоєнного періоду розвивалася у напрямку, багато в чому відмінному від напрямку розвитку «північних» українських земель Польщі»³. Останньому певною мірою сприяла й політика польського уряду, спрямована на ізоляцію Східної Галичини від решти українських земель, зокрема, збереження сокальського кордону.

Конституція Польщі 1921 р. гарантувала рівноправність для всіх нацменшин. Однак, на думку П. Магочія, для українців Східної Галичини така ситуація була неприйнятною. Зрівняні в правах з поляками ще за часів австрійської влади, галичани впродовж перших десятиліть ХХ ст. намагалися побудувати власну незалежну державу, цілком природно, що вони прагнули як мінімум автономії⁴. Нацменшиною вони себе не вважали.

Відновлення польської держави в кордонах, які значно перебільшували польські етнографічні землі, стало головним викликом для польської еліти міжвоєнної доби. На початку 20-х рр. правляча націонал-демократична партія («ендеки») взяла курс на реалізацію концепції інкорпорації Р. Дмовського, яка передбачала асиміляцію українців й створення гомогенної польської держави. Сама ж Польща розглядалася як форпост західної цивілізації, що мав протистояти більшовицькій загрозі. Успіхи політики українізації в УСРР сприяли поширенню радянофільства та комуністичних ідей серед населення західноукраїнських земель. Це дозволяло польським «ендекам» прикривати жорстоку політику репресій щодо нацменшин гаслами боротьби з більшовизмом.

Прихід до влади Ю. Пілсудського внаслідок державного перевороту у травні 1926 р. дещо змінив польський геополітичний вектор. Соціалісти на чолі з Ю. Пілсудським сповідували «федералістичну» концепцію, яка передбачала, що після падіння Російської імперії у Східній Європі мала постати велика, сильна та могутня Річпосполита, до складу якої на федералістичній основі мали увійти литовські, українські та білоруські землі. Модернізована версія цієї концепції у 20-х–30-х рр. ХХ ст. стала відома як доктрина «польського прометеїзму». Відповідно до неї зовнішня політика II Речіпосполитої будувалася навколо тези про майбутній конфлікт цивілізованого Заходу та більшовицької Росії. Вважалося, що в результаті зіткнення цивілізацій СРСР розпадеться на національні одиниці. Саме на цьому етапі на авансцену історії мала вийти Польща, аби допомогти політично та економічно незрілим народам у розбудові власної державності. Створена за сприяння Польщі Велика Україна мала б своєю чергою відмовитися від претензій на західно-українські землі та укласти федеративний союз з Річчюпосполитою⁵.

В цьому контексті встановлення Ю. Пілсудським режиму санації було спробою виправити ситуацію після провалу «ендеківської» політики асиміляції. Проте, на практиці вона не стала новим кроком на шляху українсько-польського порозуміння.

Українське населення II Речіпосполитої перевищувало 5 млн. осіб, що становило близько 14–16% від загальної кількості. Переважну більшість західноукраїнського населення (80–90%) становили селяни. Загалом

західноукраїнські землі міжвоєнної доби були одним з найбільш аграрно перенаселених регіонів Європи. Ситуація ускладнилась асиміляційною політикою польського уряду, який для зміцнення своїх позицій у краї сприяв переселенню близько 200 тис. польських осадників⁶.

Так, П. Магочій відмічає, що в 1930-х рр. число поляків, які проживали на українських етнографічних територіях, зросло приблизно на 300 тис. осіб, внаслідок чого етнічні поляки становили 40% міського та 21% сільського населення в Галичині, та 29% міського та 20% сільського населення решти українських земель у складі Польщі⁷. Не варто забувати, що міське населення західноукраїнських земель було також представлене великою єврейською громадою.

Складне становище селян відбилося й на інших верствах українського населення, передовсім на інтелігенції, за соціальним походженням безпосередньо пов'язаної з українським селом. За даними Я. Грицака, якщо до війни український селянин-середняк міг відправити до гімназії одного або навіть двох синів, то після війни інтелігента могло виростити лише кожне третє-четверте селянське господарство. Збільшилася кількість молодих людей, які не завершили навчання, і поповнювали чисельний прошарок напівінтелігенції. Впровадження з середини 20-х рр. celibату серед священників греко-католицької церкви призвело до зменшення кількості інтелігенції з сімей духовенства. Звичайно, що все це не могло не позначитися на рівні інтелектуального життя Галичини, порівняно з австрійськими часами⁸.

Щодо північнозахідних українських земель, то призначення у 1928 р. воєводою Волині колишнього заступника міністра внутрішніх справ петлюрівського уряду Г. Юзевського стало найбільш вдалим кадровим рішенням Ю. Пілсудського, яке сприяло нормалізації українсько-польських відносин у регіоні⁹. Саме завдяки національній політиці Г. Юзевського, який згідно з українсько-польською угодою 1920 р. (договір Ю. Пілсудського з С. Петлюрою), прагнув сформувати з місцевого українського населення лояльних громадян Польщі, волиняни, які напередодні першої світової війни на питання про національну приналежність відповідали «тутешні», вже в 1938 р. ідентифікували себе як українці¹⁰.

Політична та національна незрілість північно-західних українських земель та створення польською владою штучних перепон (т. зв. сокальський кордон) фактично витворили дві окремі реальності українського національного життя в кордонах II Речіпосполитої. Галичина, яка на початку ХХ ст. стала «українським П'ємонт», була об'єктом особливої уваги як Варшави, що позиціонувала себе як форпост західної цивілізації, так і радянської Росії, яка прагнула об'єднати в рамках УРСР всі українські землі. Відомий

своїми революційними традиціями регіон був викликом для польської державності і об'єктом радянської ідеологічної експансії.

Багатопартійна система Галичини, залишена у спадок від Австро-Угорської імперії, в умовах польської дійсності зазнала певних трансформацій. Центристи були представлені Українським національно-демократичним об'єднанням (УНДО), яке згуртувало більшість провідних громадських і політичних діячів довоєнної Галичини. Лівий спектр зайняла Українська Соціалістично-Радикальна Партія (УСРП), що виникла внаслідок об'єднання у 1926 р. Української Радикальної Партії (УРП) з волинськими есе-рами та старою Українською соціал-демократичною партією (УСДП). Права ніша легального сектору досить довго була вільною — до того часу, коли у 1930 р. її місце не зайняла Українська католицька народна партія (УКНП), створена на базі довоєнної Християнсько-суспільної партії¹¹.

Проте, ключову роль у політичному житті міжвоєнної Галичини відіграв нелегальний сектор, представлений зовсім новими динамічними політичними силами — націоналізмом і комунізмом. Я. Грицак пише: «Обидва рухи пропонували швидке й радикальне вирішення підставових питань буденного життя... До того ж, наростання націоналістичних та комуністичних настроїв у західноукраїнському суспільстві відбивало загальноєвропейські явища — крах демократичної системи та заміну її авторитарними режимами... Міжвоєнні націоналізм і комунізм попри свої засадничі відмінності, поділяли спільну зневагу до демократії як до нібито облудного прикриття для панування ворожих націй та ворожих класів.»¹²

Комуністична партія Західної України (КПЗУ) остаточно оформилася лише у 1923 р. Перед тим галицькі комуністи спочатку підпорядковувалися КП(б)У, потім, за рішенням Комінтерну, отримали автономний статус у складі Комуністичної партії Польщі. У 1924 р. польський уряд заборонив діяльність комуністичної партії, і комуністи пішли у підпілля. Більшість дослідників цілком слушно пов'язують популярність західноукраїнського комуністичного руху серед населення успіхами українізації в радянській Україні. Радянофільство захопило навіть частину центристських партій і громадських організацій, зробивши комуністичні гасла популярними серед галичан. Навіть голова еміграційного уряду ЗУНР Є. Петрушевич вважав співпрацю з СРСР корисною для української справи¹³. В середині 20-х рр. у Харкові було створено Західноукраїнський інститут, який мав сприяти налагодженню контактів радянської України з представниками Західної України. Приваблена успіхами політики українізації, до УРСР емігрувала низка галицьких інтелектуалів: М. Лозинський, А. Крушельницький, Ю. Бачинський та О. Бадан. Всі вони загинули під час масових репресій 30-х рр.

Перші атаки на українських націонал-комуністів у радянській Україні одразу ж позначилися на внутрішньому кліматі в КПЗУ, спричинивши розкол. Група на чолі з О. Васильковим та Р. Роздольським підтримувала політику О. Шумського. Решта дотримувалася ідеї інтернаціональної партійної лояльності і виступила з підтримкою офіційної лінії Москви. В квітні 1927 р., не дивлячись на вимоги СРСР, КПЗУ відмовилася засудити «національний ухил» О. Шумського. В якості покарання «васильківців» виключили з партії та Комінтерну, а ЦК КПЗУ розпустили. Згорання українізації, голодомор 1932–33 рр., початок репресій проти української інтелігенції остаточно знищило імідж КПЗУ в західноукраїнському суспільстві¹⁴.

Більшість дослідників виділяє 1928 р. як певний вододіл у розвитку західноукраїнського політичного життя. Так, Я. Грицак вважає, що саме цього року український націоналізм, який набирав обертів практично протягом всього міжвоєнного періоду, став ключовим політичним фактором¹⁵.

Організаційні витоки українського націоналізму сягають своїм корінням 1920 р., коли група колишніх офіцерів УСС та УГА на чолі з полковником Є. Коновальцем створила Українську військову організацію (УВО). Вдаючись до актів саботажу, підкладання бомб та експропріації майна державних установ, УВО пропагувала революційний шлях боротьби, приваблюючи молодь. В 1929 р. вона дозріла до створення політичної надбудови Організації українських націоналістів (ОУН), яка об'єднала практично всі організації правого спектру.

Вибори 1928 р. до польського сейму і сенату остаточно розкололи галицьке суспільство. Центристи, які взяли участь у виборах, виходили з прагматичних міркувань про необхідність співпраці з польським урядом. В уявленні правих, переважно націоналістично налаштованої молоді, це означало капітуляцію та мовчазну згоду з польською окупацією краю. Друге міжвоєнне десятиліття (1929–1939) пройшло у гострій боротьбі між прихильниками еволюційної й революційної, легальної і нелегальної тактики боротьби¹⁶.

Вихід на авансцену політичного життя Західної України націоналізму співпав у часі з початком згорання політики українізації і непу в радянській Україні. Розглядаючи суспільні настрої українців II Речіпосполитої крізь призму рефлексій на події УСРР, ми виходимо з того, що суспільство, будучи поняттям суто абстрактним, оскільки його не можна побачити, все ж є реально функціонуючою системою, де відбувається широкий спектр процесів психологічної діяльності, аналогічних тим, що відбуваються у свідомості людини. За визначенням російського дослідника В. Маюрова, функція соціальної рефлексії полягає перш за все у формуванні суспільної

думки, що є необхідним компонентом соціального розвитку. Саме завдяки соціальній рефлексії відбувається розуміння себе через іншого¹⁷.

Німецький історик Ф. Тер, досліджуючи потенціал транснаціональної історичної парадигми для вивчення української історії, констатує, що для територіальних суб'єктів та груп, що сприймають себе як відсталі, є характерною тенденція заглядати через кордон, запозичуючи певну культурну та політичну продукцію. «Порівняння себе», на думку Ф. Тера, було рушійною силою у Центрально-Східній Європі та українській історії, починаючи з часів Провісвітництва¹⁸.

Цей факт визнають й інші дослідники. Так, терористична діяльність УВО, була зумовлена успіхами їхніх попередників — польських та російських революціонерів початку ХХ ст. Формування теоретичних основ ідеології українського націоналістичного руху пов'язують з західними впливами.

Американський історик Дж. Армстронг вважає, що модерний український націоналізм розвинувся у ХІХ ст. як «подвійна імітативно-захисна реакція на іноземні націоналізми». Він відзначає значний вплив інтегрального націоналізму, який будучи витвором французьких праворадикальних сил, не прижився на Заході, проте в модифікованих формах став домінуючою силою в «незадоволених» країнах Центральної та Південної Європи в 1920-ті рр¹⁹.

Дж. Армстронг виокремив п'ять основних ознак інтегрального націоналізму, хоча й зауважував, що останній за визначенням є «скоріше рухом окремої нації, ніж універсальною ідеологією, й оскільки його послідовники відкидали систематизовану раціональну програму, досить важко дати точне визначення його природи»²⁰.

Український націоналізм зазнав сильного впливу публіцистичної творчості Д. Донцова. Це, до речі, підтверджує тезу, висунуту В. Маюровим, про провідну роль періодики у соціальній рефлексії, де газети та журнали, друкуючи фактичні дані, виконують онтологічну функцію, а публікуючи аналітичні огляди — гносеологічну функцію²¹. Публіцистика Д. Донцова стала «університетом» для західноукраїнської молоді, більшість якої, через економічні труднощі та політичні перепони з боку польської влади, так і не змогла закінчити освіту.

Будучи уродженцем Надніпрянської України, Д. Донцов після війни оселився у Львові, де у 1922 р. почав редагувати «Літературно-науковий вісник» (з 1933 р. просто «Вісник»), який дуже швидко став найпопулярнішим журналом Галичини²². Характеризуючи публіцистичну творчість Д. Донцова, український діаспорний історик І. Лисяк-Рудницький відмічав, що вся вона була проникнута незмінною відразою до Росії: не тільки до

царської або радянської держави, а й до російського народу та його культури²³. Викорінення проросійських настроїв у західноукраїнському суспільстві, де традиційним ворогом вважалася Польща, було для Д. Донцова «справою честі». Пропагуючи націоналістичні ідеї і користуючись шаленою популярністю серед галицької молоді, Д. Донцов так і не прийняв пропозицію стати членом ОУН.

Аналізуючи творчість Д. Донцова та ідеологію ОУН, історики знаходять як багато спільного, так і багато відмінного. Так, Я. Грицак відзначає негативне ставлення Д. Донцова до робітничого класу. Вважаючи, що тільки селянство є носієм здорових елементів, він скептично ставився до процесів індустріалізації та урбанізації в Радянській Україні. На думку львівського дослідника, така позиція була спільною як для Д. Донцова, так і для ОУН, яка, виходячи з аграрного характеру українського суспільства, саме в селянстві вбачала свою головну соціальну базу²⁴.

Український історик Г. Касьянов зауважував, що «чинний націоналізм» Д. Донцова не був тотожним «організованому націоналізму» ОУН. Останній був своєрідною політичною доктриною зі сталим світоглядом та конструктивною програмою, тоді як «донцовський» націоналізм був не чим іншим, як сукупністю емоційних безсистемних закликів²⁵. Як і його зарубіжні колеги Р. Шпорлюк та Дж.-П. Хімка, український історик вважає, що український інтегральний націоналізм є не наслідком, а опосередкованою реакцією українського суспільства на модернізаційні процеси²⁶.

За визначенням Дж. Армстронга, ідеологія, яку пропагував Д. Донцов, нагадувала інтегральний націоналізм, проте була сформована під впливами німецьких націоналістів доби «класичного» просвітницького і романтичного націоналізму (Й. Фіхте, Й. Гердер). Він подає також п'ять ознак «донцовського націоналізму». Досить важко говорити про правомірність компаративного підходу за відсутності типологізації запропонованих Дж. Армстронгом ознак. Проте порівняльна таблиця «класичного» інтегрального націоналізму і його українського варіанту добре унаочнює розбіжності між первинною ідеологією та її українською модифікацією.

Загалом американський дослідник вважав, що в 20-і рр. у західноукраїнському суспільстві були дві елітарні групи, що підготували ґрунт для інтегрального націоналізму. Перша з них — це УВО, друга — СУНМ (Союз української націоналістичної молоді). Саме завдяки створенню останньої вдалося побороти радянофільські настрої серед українського студентства, що були поширені у першій половині 20-х рр. ХХ ст.²⁷.

«Класичні» та українські риси інтегрального націоналізму (за Дж. Армстронгом)

№	Класичний інтегральний націоналізм	Український інтегральний націоналізм Д. Донцова
1	Нація є вищою цінністю, якій підпорядковується все інше	Оскільки держави, яка б могла славитися як носій «національної ідеї» не існувало, значна увага приділялася збереженню «чистоти» національної мови та культури
2	Містична ідея солідарності всіх індивідів, що творять націю, яка зазвичай базується на переконанні, що біологічні характеристики чи незворотність ефекту загального історичного розвитку зробила їх єдиним органічним цілим	Суттєвий ірраціоналізм ідеології знайшов своє відображення у романтизмі, який для недосвідчених українців був більш природним, ніж цинічне заперечення націоналізму німцями та італійцями
3	Підпорядкування раціональної та виваженої думки «інтуїтивно правильним» емоціям	За відсутності можливості відкритого тривалого спротиву пануючому ладу, наголос на силу, як невід'ємну частину ідеології, знайшов своє відображення у пропаганді тероризму
4	Вираження «національної волі» через харизматичного лідера та пасіонарну національну еліту, що об'єднана в єдину партію	Відсутність власної держави, яка через свої інститути та легальні структури підтримує національні прагнення, та опозиція до існуючих держав, привели до надмірного славлення «конспіративності» як такої
5	Глорифікація дії, війни і насильства як найвищого вираження життєвої потенції нації.	Провал спроб старшого покоління та тенденції до компромісу з польськими «окупантами», посилили заперечення поміркованої політики.

І. Лисяк-Рудницький вбачав джерело походження інтегрального націоналізму у поразці визвольних змагань 1917–1921 рр. Він виділяв чотири причини дискредитації демократії в очах українських націоналістів. По-перше, саме демократична форма правління була відповідальна за поразки у 1917–1921 рр.; по-друге, обурення політикою демократичних держав Заходу, що відмовлялися визнати і підтримати українську націю; по-третє, прагнення наслідувати успіх російських більшовиків і диктаторського режиму Ю. Пілсудського у Польщі; і, нарешті, останнє: розуміння, що жорстокості й цинізові гнобителів можна протистояти лише такими ж безоглядними, безжалісними засобами²⁸.

І. Лисяк-Рудницький вважав, що саме польський режим створив революційну ОУН: польські тюрми і концентраційні табори перетворили зелену молодь на незламних професійних революціонерів — категорію людей, раніше невідому в Західній Україні. Водночас, він слушно зазначав, що молодечий характер руху, окрім піднесення войовничої енергії українського народу, також знизив рівень громадянської зрілості суспільства²⁹.

В процесі створення ОУН склалася специфічна ситуація коли все керівництво організації — Провід українських націоналістів (ПУН), було репрезентоване старшим поколінням, яке перебувало в еміграції, тоді як рядовий актив складався з представників краю. Це стало причиною латентного конфлікту, що визначив політичну ситуацію в Галичині протягом другого міжвоєнного десятиліття.

Перший конфлікт стосувався питання ролі і місця УВО у структурі ОУН. Представники еміграції вважали за доцільне, щоб УВО діяла окремо, що дозволило б останній брати на себе відповідальність за всю бойову та терористичну діяльність, тоді як ОУН займалася б виключно політичними питаннями. Крайовики, навпаки, вважали що УВО має розчинитися в ОУН³⁰. У істориків досі немає однозначної відповіді на питання, яка з позицій перемогла. Адаже члени ОУН (б), яка після розколу організації у 1940 р. представляла позицію крайового членства ОУН, стверджували, що перемогла саме їх точка зору, тоді як представники старшої генерації вважали, що Крайова кззекутива (КЕ) ОУН діяла поза спинами ПУН, фактично створивши власне бойове крило, що перекреслювало цілі, для яких створювалась ОУН. Перехід ОУН на підпільні бойові позиції був, за визначенням діаспорного дослідника З. Пеленського, переворотом — «своєрідним внутрішнім самовластям в крайових лавах ОУН». Його організатором і виконавцем була група радикально налаштованої студентської молоді, що гуртувалася довкола Академічного дому у Львові. Саме ліквідація УВО та перехід ОУН у революційно-бойове підпілля були, на думку представників старшої генерації, серйозною політичною помилкою, яка дорого коштувала всьому націоналістичному руху³¹.

Аналізуючи соціальну ситуацію в Галичині 30-х рр., З. Пеленський відзначав, що для українського націоналістичного табору на початковому етапі було характерне заперечення соціально-групового принципу, т. зв. «соціальна аверсія», і вважав, що саме неврахування соціальних аспектів стало «великою шкодою для ідейного поглиблення і практичної ефективності націоналістичного руху». Внаслідок «соціальної аверсії» націоналістичний рух у міжвоєнний період не зміг залучити робітників, значну частину селянства та міщанства і так званої «опортуністичної» інтелігенції.

Ядром ОУН стало студентство, яке, на жаль, не відповідало тим політичним зобов'язанням, що взяла на себе ОУН³².

Вихід ОУН на авансцену політичного життя Галичини влітку 1930 р. ознаменувався гучною акцією саботажу, яка супроводжувалася підпалами та нищенням майна польських осадників. Намагаючись зберегти репутацію ОУН, УВО взяла всю відповідальність на себе, хоча й була проти її проведення³³. Саботажна акція літа 1930 р. була засуджена представниками легального сектору та українським суспільством, оскільки вона перекреслила всі позитивні напрацювання в сфері українсько-польської співпраці і змусила польський уряд вдатися до політики «пацифікації», внаслідок якої постраждало багато пересічних українців³⁴.

Націоналістична молодь, вважала, що чим нестерпніші будуть умови польської окупації, тим швидше підійметься загальноукраїнське повстання. В збуренні народу вони вбачали свою місію. Намагання перехопити стратегічну ініціативу у ПУН було продиктоване відвертими побоюваннями крайового членства, що закордонний Провід не застрахований від проникнення чужих агентур, внаслідок чого, ОУН у краї може стати зняряддям виконання завдань, які аж ніяк не стосуються самостійницьких прагнень українців³⁵.

Американський дослідник Дж. Армстронг вважав, що недовіра до ПУН була зумовлена психологічними особливостями молодого покоління, які виникли внаслідок формування їхнього світогляду в період глобальних революційних зрушень. Багато в чому такий стан речей провокувала й косність оунівської еліти. Представники краю були вимушені жити подвійним життям, під постійною загрозою арешту. Це породжувало підозру, що керівництво на еміграції уникає труднощів і небезпек боротьби. Молодому поколінню не вистачало досвіду зростання у стабільному суспільстві довоєнного часу, яке мали представники старшої генерації. Через це галичанська націоналістична молодь «відчувала напругу, на зразок комплексу неповноцінності перед формальним керівництвом». Це відчуття посилювалось замкнутістю старшого покоління. Найкраще позицію старшої генерації відображає поширений тоді вислів: «Я не маю нічого проти гри в політику, але я заперечую проти гри в неї з моїми дітьми». У сприйнятті закордонного проводу крайовики були нерозважливими дітьми, які потребували опіки. З цим ніяк не хотіли миритися рядові члени ОУН, вважаючи, якщо на них лежить основний тягар підпільної боротьби, то вони мають право самі вирішувати, що і як їм робити. Тліючий конфлікт поколінь стримував лише авторитет лідера ОУН Є. Коновальця³⁶.

Розкол наростав протягом усього другого міжвоєнного десятиліття. В першій половині 30-х рр. у середовищі ОУН почала розгорятися кампанія проти «внутрішнього ворога», спрямована на дискредитацію легальних

українських політичних партій. Відбувся процес радикалізації ОУН, логічним завершенням якого стало висунення гасла «перманентної революції». З його появою ОУН стала все більше набувати рис тоталітарної організації. Серед зовнішніх чинників посилення авторитарних тенденцій в націоналістичному середовищі краю стала фашизація польського громадського життя³⁷. Адже, чим більше згоралося поле для легальної діяльності українських політичних партій, тим радикальнішою ставала ОУН. Не останню роль у цьому процесі відіграла й внутрішньо-організаційна неосмисленість власного політичного та соціального становища³⁸.

Концепція «перманентної революції», яка передбачала доведення українського населення до стану постійного кипіння, створювала велику загрозу для західноукраїнського громадського миру. Якби війна проти «внутрішнього ворога» тривала трохи довше, то це неодмінно призвело б до охлократизації українського громадського життя³⁹.

У червні 1933 р. пост крайового провідника ОУН зайняв енергійний і безкомпромисний Степан Бандера. Під його керівництвом було підготовлено два резонансні політичні вбивства. На знак протесту проти політики колективізації та голоду в Радянській Україні, 22 жовтня 1933 р. був застрелений аташе радянського консульства у Львові Олексій Майлов. 15 червня 1934 р. оунівці вбили міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького, відповідального за проведення пацифікацій.

У відповідь декретом польського президента було створено концентраційний табір для політв'язнів Береза Картузька, який відразу наповнився українцями, підозрюваними у революційній діяльності, комуністами та членами польської опозиції. 14 вересня 1934 р. Польща денонсувала закон про захист національних меншин⁴⁰.

У 1934–1935 рр. відбувся політичний злам ОУН, що знайшло своє відображення у послабленні революційної активності. Причина полягала перш за все у фізичному вичерпанні людських ресурсів та важкій перевтомі членів руху. Концепція «перманентної революції» переживала кризу, у суспільстві накопичилась «націоналістична втома», що було продиктовано побоюваннями громадянства втратити державотворчі субстанції. Внаслідок цього крайова ОУН опинилась перед дилемою: або втратити суспільні симпатії, або змінити формат діяльності⁴¹. Навіть ПУН виступив з критикою С. Бандери, звинувативши останнього у некомпетентності, адже саме його нерозважлива політика призвела до деконспірації підпільної мережі ОУН і масових арештів її членів.

У цій ситуації суд над організаторами вбивства Б. Перацького, що увійшов в історію як Варшавський процес, став виходом з глухого кута, в який загнали себе представники молодішої генерації своєю бездумною політичною

діяльністю. На лаві підсудних опинилося все керівництво краю. Зала суду стала для них трибуною, з якої вони могли виголосити свою позицію. Варшавський процес перевернув уявлення про ОУН, перетворивши їх з купки терористів, якими вони були в очах польської та міжнародної громадськості, на борців за права свого народу. Їх достойна поведінка протягом процесу та мужність при оголошенні вироку викликали захоплення та повагу навіть серед поляків. Для тисяч молодих українців С. Бандера став не просто прикладом для наслідування, але й символом безкомпромісної боротьби.

В той же час, процес став точкою неповернення у стосунках ПУН і краю. Головною доказовою базою Варшавського процесу, на якій був побудований обвинувачувальний акт, став так званий «архів Сеника». Серед крайового членства ОУН з'явилися підозри, що «архів Сеника» був виданий польській поліції одним із членів ПУНу, а саме Я. Барановським, брат якого був викритий як польський шпигун декількома роками раніше⁴². Наскільки це відповідало дійсності, сказати складно. Представники старшого покоління стверджували, що це фальсифікат, сфабрикований польською поліцією⁴³. «Архів Сеника» був втрачений під час другої світової війни. Отже встановити істину неможливо⁴⁴.

На середину 30-х рр. антагонізми, закладені в процесі створення ОУН, сягнули свого апогею. Лише масові арешти крайовиків відтягли процес розколу організації. У 1938 р. у Роттердамі (Нідерланди) від рук радянських спецслужб загинув полковник Є. Коновалець — останній, хто міг запобігти розколу ОУН. Звільнення з тюрми багатьох лідерів молодшої генерації, яке стало можливим внаслідок німецької окупації Польщі у 1939 р., спричинило остаточний розкол ОУН.

Міжвоєнний період для західноукраїнського суспільства був спробою віднайти себе після провалу визвольних змагань 1917–1921 рр. Спрямування погляду на Схід, де в рамках СРСР існувала українська держава, було продиктоване природною цікавістю до «формули успіху» братів-українців. Успіхи українізації спровокували потужну хвилю радянофільства та прагнення наслідувати досвід Наддніпрянської України.

Поворот вправо, який пережило західноукраїнське суспільство в 1928–1930 рр., також був викликаний подіями в УСРР. Втрата ілюзій щодо української радянської державності в поєднанні з жорсткою колонізаційною політикою польських соціалістів, змусили українців повернути свої погляди на Захід. Зростання рейтингу правих ідей не в останню чергу було зумовлено й тим, що у Німеччині та Італії саме праві сили змогли протистояти комунізму.

Відсутність авторитарних традицій у західноукраїнському суспільстві та внутрішні суперечності в середовищі ОУН стали причиною поступового

відчуження суспільства від націоналістичного руху. Крайовий актив ОУН, не дослухаючись порад старшого покоління, розглядав українське суспільство виключно як інструмент для втілення в життя своїх політичних цілей. Це було його головною помилкою. В результаті, соціальна база націоналістів звузилася до радикалізованої молоді. Політичні вбивства та безвідповідальні акції крайової ОУН, спрямовані на дискредитацію легального сектору, сприяли охлократизації українського політичного життя та розв'язували руки польському уряду для проведення масштабних репресивних заходів. Вже на середину 30-х рр. курс на «перманентну революцію» повністю себе вичерпав. ОУН не мало нічого, що можна б було запропонувати натомість.

Невиправдані сподівання на реалізацію проекту української радянської державності та неможливість реалізації політичної автономії в межах II Речіпосполитої стали причиною глибокого розчарування та відчуття безпорадності серед населення Галичини. Тактика ОУН на дискредитацію шанованих та авторитетних політичних і громадських діячів остаточно деморалізувала західноукраїнське суспільство.

¹ Магочій П. Р. Історія України. — К., 2007. — С. 499.

² Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття. — К., 2000. — С. 186.

³ Магочій П. Р. Історія України... — С. 499.

⁴ Там само. — С. 502.

⁵ Репринцев В. Украина в польських внешнеполитических доктринах // Украинская государственность в XX веке (историко-политический анализ). — К., 1996. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrxxr/a08htm>

⁶ Грицак Я. Нарис історії України... — С. 187–188.

⁷ Магочій П. Р. Історія України... — С. 501.

⁸ Грицак Я. Нарис історії України... — С. 188.

⁹ Там само. — С. 191.

¹⁰ Snyder T. The causes of Ukrainian-Polish ethnic cleansing 1943 // Past and Present: a journal of historical studies. — 2003. — № 179. — P. 202.

¹¹ Грицак Я. Нарис історії України... — С. 193.

¹² Там само. — С. 194.

¹³ Там само. — С. 195.

¹⁴ Магочій П. Р. Історія України... — С. 507.

¹⁵ Грицак Я. Нарис історії України... — С. 198.

¹⁶ Там само. — С. 197-198.

¹⁷ Маюров В. Г. Соціальна рефлексія. // Соціальна теорія і практика на рубежі столетій. — М., 2000. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mayourov.3d.ru/load/fajly/2000_socialnaja_refleksija/1-1-0-11

¹⁸ P. Ther. The Transnational Paradigm of Historiography and its Potential for Ukrainian History // A Laboratory of Transnational History: Ukraine and recent Ukrainian Historiography / Edited by Georgiy Kasianov and Philipp Ther. — Budapest — New York, 2009. — P. 92–93.

¹⁹ Armstrong J. A. Ukrainian nationalism 1939–45. — New-York, 1955. — P. 8.

²⁰ Там само. — P. 20.

²¹ Маюров В. Г. Соціальна рефлексія...

²² Магочій П. Р. Історія України... — С. 510.

²³ Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки // Історичні есе. У 2 т. — Т. 2. — К., 1994. — С. 77.

²⁴ Грицак Я. Нарис історії України... — С. 197–198.

²⁵ Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму. — К., 1999. — С. 319.

²⁶ Там само. — С. 308–309.

²⁷ Armstrong J. A. Ukrainian nationalism 1939–45... — P. 21–22.

²⁸ Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки... — С. 78.

²⁹ Там само. — С. 79–80.

³⁰ Книш З. Становлення ОУН. — [Репринт. вид.]. — К., 1994. — С. 80–84.

³¹ Пеленський З. Між двома конечностями: причинок до соціології українського національно-визвольного революційного руху в Західній Україні між обома світовими війнами. // Євген Коновалець та його доба. — Мюнхен, 1974. — С. 507–508.

³² Там само. — С. 502–503.

³³ Книш З. Становлення ОУН... — С. 85–87.

³⁴ Грицак Я. Нарис історії України... — С. 198–199.

³⁵ Пеленський З. Між двома конечностями... — С. 507–508.

³⁶ Armstrong J. A. Ukrainian nationalism 1939–45... — P. 40–41.

³⁷ Пеленський З. Між двома конечностями... — С. 509.

³⁸ Там само. — С. 517.

³⁹ Там само. — С. 518.

⁴⁰ Грицак Я. Нарис історії України... — С. 199.

⁴¹ Пеленський З. Між двома конечностями... — С. 519.

⁴³ Мірчук П. Нариси історії ОУН. У 2 т. — Т.1: 1920 — 1939. / під ред. С. Ленкавського. — Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк, 1968. — С. 76–77.

⁴³ Книш З. Архів Сеника: історико-критична студія. — Торонто, 1992. — С. 155–161.

⁴⁴ Там само. — С. 166.